

362 գամ, բային նախաձեռն *ghogh-mi կրնայ ըստ
*gang-mi-էն gannmi եւ այսպէս էմ, հմմտ. աբաժն.
Հայ. -գայնի ալ հաւա-գայնի մէջ այս ghogh-
էն *gang-mi է. *գալը, *ganti, ganti, gajni- որմէ
*գայնի (եւ հաւա-գայնի) եղաւ:

Այսպէս Pedersen-ին շնորհակալութիւն եմ
իրեն այս ներթափանցիկ եւ համար որ ճշտա-գայնի
բառը բոլորովին կ'ապահովէ միեւնոյն ժամանակ

Meilletի „Conjugaison arménienne“ (Բանասեր
2, 11 առանձնատիպ) յայտնած համեմատութիւնը
էմ առ լատ vādu ինչ այս բացատրութիւնը չբն-
գունենլով:

(Ը-ը-ն-ի-ի-ի)

ՂՈՒԿԱՆ ԲԱՐՈՒԴԱՆԵԼՆ

Կ Ե Ն Ս Ա Գ Ր Ա Կ Ա Ն

Ս Ո Ֆ Ո Ւ Ս Բ Ո Ւ Գ Գ Է՝ Դ

Ծնած է Բուգգէ (*Elseus Sophus Bugge*) 5 Յունուար 1833 Նորվեգիայի
Larvik քաղաքը: Հայրը կը կոչուէր Ադեքսանդր Բուգգէ արուեստի վաճառա-
կան, երբեմն տեղակալ (*Lieutenant*): 1848ին մտաւ համալսարան եւ քանա-
սիրական քննութիւնը տուաւ 1857ին: Յաջորդ տարին թուար երկիրներ ծամ-
բորդիւ սկսաւ եւ նախ Կոպէնհագէն ուսաւ արեւելեան լեզուները՝ առաջնորդ
ունենալով զ*Westergaard* եւ դասական լեզուները առ ոտս *Madvig*ի. Բերլինի
մէջ մշակեց Սանսկրիտը *Weber*ի եւ Գերմանականութիւնը *Moriz Haupt*ի քով:
1860 թուականին Բրիտանիայի համալսարանին մէջ համեմատական լեզուագի-
տութեան համար առժամանակեայ պաշտօն մը ընդունեցաւ: Համեմատական լեզուա-
գիտութեան եւ Հիւսիսային հին լեզուաց օգնական ուսուցիչ կարգուեցաւ 1864ին եւ
երկու տարի վերջը ուսուցիչ:

Բուգգէ հնդիկագերմանական արմատ լեզուին զանազան մասերու մէջ աշխատած
է: Բայց ամէնէն աւելի ոյժ տուած է Հիւսիսային եւ հին Անգլիերէնին: Այս քաժնին
մէջ իբրեւ հրատարակիչ ու քննադիր քննադատող մեծ արդիւնք ունի. քայց առաւե-
լագոյն արդիւնք վաստդեցած է *Runes* (= Գաղտնիք) անուանեալ գրոց հետազոտու-
թեան մէջ: Նախ իրեն պարտական ենք ամենահին հիւսիսային Ռունէն արձանա-
գրութեանց ընթերցումի: Այս արձանագրութիւնները, որոնց հետքը Բրիտտոնէն
ետքը մինչեւ Դ. դար դեռ կը տեսնուի, Սկանդինավիայի ամենահին մատենագրա-
կան յիշատակարաններուն լեզուէն շատ տարբեր լեզու մ'ունին. ի մէջ այլոց այս
արձանագրութեանց մէջ պահուած են տակաւին վերջաւորող ծայնաւորները, մինչ
ամենահին Հիւսիսային մատենագրական լեզուին մէջ ինկած են արդէն: Այս պատ-
ճառաւ Բուգգէն յառաջ բոլորովին անիմանալի էին եւ ասիկա միայն կրցաւ առեղ-
ծուածը լուծել: *Runes* արձանագրութեանց մասին իւր զլուխ գործոցն է „*Norges
Indskrifter med de ældre Runer*“ (այսինքն „Նորվեգիայի արձանագրութիւնները
ամենահին Ռունէններով,“) աշխատասիրութիւնը, որ 1891ին սկսաւ հրատարակուիլ
եւ իւր մահուան ատեն դեռ ամբողջապէս աւարտած չէր: Բաց աստի Բուգգէ մեծ
արժանիք ունի հիւսիսային դիցաբանութեան նկատմամբ. ինքն առաջին անգամ՝ այն
կարծեաց պաշտպան հանդիսացաւ, թէ ցայժմ *Edda* կոչուած երգերը այն հնու-
թիւնը չունին, որ իրենց կը տրուի. այս երգերը իւր խօսքերուն նայելով՝ հնագոյն

1 Այս մահախօսականը պարտական ենք հայ
լեզուին պարծանք Պրոֆ. Դր. Հոգգէր Պեդերսոնի
ազնու բարեացակամութեան: Խմբագրութեանս դի-
մուքն վրայ համեցաւ յաղգելի լեզուաբանը գրել:

իւր թանկագին ժամըր եւ հայ աշխարհին համար
թանկագին անձի մը յիշատակը: «Հանդէս Ամսօրեայի»
էջերուն մէջ եւս անմահացնել:

ՅՄԲ. «ՀԱՆԴԵՍԻ»

չեն քան Վիկինգեան ժամանակները եւ կը յայտնեն թէ բազմապիսի ազդեցութիւն կրած են քրիստոնեայ եւ դասականապէս կրթուած աշխարհէն: Այս քրիստոնեայ-դասական ազդեցութիւնը իր կարծեաց համեմատ Անգղիայի եւ Իրլանդայի վրայէն

եկած է: Բուզգէի դիցարանական հետազոտութիւնները, որ ազգային սկանդինավեան եւ նոյն իսկ համըրմանական սրբութեան մը կը դաշէին կարծես, թէ սկանդինավեան թէ գերմանական կողմէ սաստիկ հակառակութիւն կրեցին. ըսյց այսօր կը խոստովանին թէ յեականս իրաւունք ունէր Բուզգէ. կ'ենթադրուի բազմաթիւ մանրամասնութիւններու մէջ սխալած է: Վասն զի Բուզգէ ոահվիրայ մըն էր, որ մասնաւոր սիրով խուզարկութեան նոր ու դժուարին ծամբաներ հորդելու կ'եպէր, եւ

իր հիանալի սրամտութեամբը քառականաչափ արգելքներ քարծած է, քայց միանգամայն այսպիսի նոր խնդիրներու ձեռնարկութեանցը մէջ իր յանդուգն ենթադրութիւններովը շատ անգամ մուրրած է:

Հատին մատենագրութեան համար Բուզգէի աշխատութիւնները զանց կ'ընեմ (Plantus): Չեմ յիշեր նոյնպէս իտալական արձանագրութեանց եւ ուրիշ զանազան նիւթերու (գ. օր. ալքանսրէնի) նկատմամբ ունեցած արդիւնքը: Այլ կ'անցնիմ հայ հասարակութիւնը մասնաւորապէս հետաքրքրող աշխատութեանցը: Հայ լեզուին համար Բուզգէ մեծ ծառայութիւն մատուցած է. սակայն հոս ալ, ինչպէս այլոր շատ քան աւեր թողուցած է: Իր նկատողական գուշակութիւնը շատ անգամ ուղիղ ծածկ գտած է. քայց ուր որ ուղիղ ծամբէն մուրրած է սխալ եւ անհիմն ենթադրութիւններ երբեմն անհասարին կերպով խճողուած մէջտեղ կ'ենեն: Հոս ամէն քանի յառաջ պէտք ենք ըսել, որ Բուզգէ ինչ ինչ քաներ հայերէնի հետ կապել կ'ուզէր, մինչ հայերէնի հետ ամենեւին կապակցութիւն չունէին: Այսպէս ետրուակերէնը, զոր քազմաթիւ (յաճախ պարապի ելած) աշխատութեանց մէջ ի մէջ այլոց “ետրուակերէն եւ հայերէն”, երկին մէջ ուսումնասիրած է այսպէս դարձեալ լիկերէնը՝ զոր Բուզգէ իր “Լիկերէն ուսումնասիրութիւնը”, գործոյն (Քրիստիանիա 1897) առաջին տետրին մէջ գեղեցիկ լուսաւորած է Լիկերէնի վրայ իր վերջին աշխատութիւնները եւ Կոռձօնի հրատարակած *Arzawa* ըսուած թղթոց լեզուին վրայ կատարած քննութիւնները տկար են ըստ քառականի: „*Indogermanische Forschungen*“ի V 168—180 մէջ յօդուածով մը Բուզգէ փորձեց ցուցնել, թէ գոթերէն Ս. Գրոց թարգմանութիւնը հայ ազդեցութիւն կրած է. հիւսիսային քանաւորներու 5 ժողովոյն մէջ ի Քրիստիանիա, Օգոստոս 1898, քանախօսութեան մը մէջ այն կարծիքն ուզեց հաստատուն գործել, թէ ամենահին գերմանական Ռունեն աղիաբէտաց ստեղծման ատեն հայերէն ազդեցութիւն ալ մէջ մտած է. այս նկատմամբ տես „*Förhandlinger paa det femte nordiske Filologmöde i Kristiania*“, *Kristiania* 1899, S 5 ff. եւ Բուզգէի մէկ նամակը *un Otto v. Friesen*ի, „*Om runskriftens härkomst*“, *Upsala* 1904, S. I—II. Բուզգէ իր *Norges Indskrifter med de ældre Runer* գործին մէջ անգամ մ'ես այս խնդրոյն կը դառնար, քայց այն տետրակը [1905] որուն վրայ է խօսքը, ծիշդ հոն կը դադրի, ուր հայ ազդեցութիւնը պիտի ցուցուէր: Թէ տապաքելի ձեռագիր թողուցած է, ինծի ծանօթ չէ: Պէտք եմ խոստովանիլ, որ այս երկու ենթադրութիւններն ալ ինծի տարակուսական կ'երեւան:

Հայ լեզուին գիտութեան համար Բուզգէի գլխաւոր արդիւնքը կը նշմարեմ քազմաթիւ համագիշ ստուգաբանութեանց մէջ, զորս կարելի է գտնել իր „*Beiträge zur etymologischen Erläuterung der armenischen Sprache*“ (Քրիստիանիա 1899) եւ իր յօդուածներուն մէջ „*Indogermanische Forschungen*“, I, 437—449 եւ „*Zeitschrift für vergleichende Sprachwissenschaft*“, Bd. 32, S. 1—87 թերթերուն մէջ: Հիւրըման իր “Հայկական Քերականութեան”, մէջ էջ XIX ff. Բուզգէի հայ լեզուին ծառայութեանց վրայօք շատ սկեպտիկ կերպով կը խօսի: Բայց յիշականին Բուզգէի նոյն ինքն Հիւրըմանէն ծանցուած ստուգաբանութեանց թիւը շատ է եւ այսօր հաստատ գիտենք թէ Հիւրըման Բուզգէի դեռ շատ մը քազմաթիւ ստուգաբանութիւնները յանիրաւի նկատի չէ առած: Բուզգէ հայերէնի ինչպէս նաեւ ուրիշ լեզուաց մէջ իբր հոյակապ ստուգաբան ցուցուցած է ինքզինքը: Ընդհակառակն կը խոստովանիմ նաեւ, որ իր հայկական ճայնական օրէնքները մեծաւ մասամբ ինծի լու-

